
GYORS TÉNYKÉP

A MAGYAR MOZIHÁLÓZATRÓL TÉRTUDOMÁNYI MEGKÖZELÍTÉSBN

(About the Hungarian Movie Network
from Spatial Science Approach)

BORSOS ÁRPÁD

Kulcsszavak:

mozi-ellátottság területi különbségek Nemzeti Alaptanterv mozgóképtörvény városfejlesztés

Az egykor szinte minden magyar településen megtalálható, a későbbiekben jobbra városi jelenségnek tekinthető kultúráközvetítő elem, a mozi, 2002-ben mindössze a városok 51,9%-ában, a községek 2,9%-ában működött. Az ellátottság területi különbségeinek oktatáspolitikai, fejlesztéspolitikai vetülete egyaránt van, s a kérdéskörnek újabb aktualitást ad a közelmúltban hatályba lépett mozgóképtörvény.

Bevezetés

Jelen tanulmány célja az évezred elején működő mozihálózat térszerkezeti jellemzőinek, a vizsgált időszak területi ellátottságbeli különbségeinek, ezek vélelmezhető következményeinek bemutatása. A szerző nem törekszik a hálózat kialakulásában szerepet játszó valamennyi tényező részletes értékelésére, illetve a tényleges tevékenységet nem folytató, ún. szünetelő vetítőhelyekkel sem foglalkozik. Főként a jogi, gazdasági, szervezeti-szerkezeti változások felvillantásával kívánja a helyzet hátterét felvázolni. Eltekint az egyes települések szociokulturális viszonyainak, kulturális fogyasztási szokásainak, hagyományainak, kulturális menedzsmentjének, mint befolyásoló tényezőknek a taglalásától. E kérdések vizsgálata külön kutatás tárgya lehet. Elsősorban a megyék helyzetére fókuszál, tekintettel a főváros térszerkezeti, társadalom- és igazgatásszervezési, gazdasági, kulturális jellegzetességeinek egyedi voltára.

A működő hálózat tértudományi szemléletű vizsgálatának több racionális indoka van.

1) A mozinak – mint a filmművészeti, filmipari produktumok egyetlen autentikus közvetítőjének¹ – a vizuális nevelésben, a társadalmi szocializációban egyaránt kitüntetett szerepe van, vagy legalább is lenne. E tekintetben talán elegendő a Nemzeti Alaptanterv vizuális és kommunikációs nevelési feladatrendszerére hivatkozni, illetve arra, hogy a színház, a hangverseny, a mozi az a gyakorlóterep, ahol a csoportos befogadói magatartás viselkedési normái elsajátíthatók. Nem érdektelen a magyar közoktatás ezen alapidokumentumának életbe lépése után közel egy évtizeddel

áttekinteni a célul kitűzött pedagógiai feladatok végrehajthatóságának térspecifikus feltételeit.

2) A kulturális termékek és szolgáltatások a gazdaság egyik leggyorsabban növekvő elemét jelentik, tehát a városi gazdaság részeként is kell őket vizsgálni, s helyet kell kapniuk a városok fejlesztési koncepcióiban (Enyedi 2002). Mivel a kulturális gazdaság egyik részét a hagyományos kulturális szolgáltatások köre teszi ki (az oktatástól a közművelődésen, művészeti szolgáltatásokon át a turizmusig) (Enyedi 2002), és a mozi minden kétséget kizáróan e körbe sorolandó, fejlesztésével kapcsolatban a lokális és regionális fejlesztési tervező munkát megalapozó/segítő ágazati fejlesztési koncepció léte elvárható lenne. Ilyen fejlesztési koncepció azonban nem ismert. Mi több, a mozi struktúráját érintő, az elmúlt évtizedben végbement változásokkal kapcsolatban a kulturális tárca a hangját is alig hallatta. Annak megfelelő megalapozottságú megítélése, hogy az urbanizáció magyarországi folyamatában a városodás és a városiasodás milyen szerepet játszott/játszik, a kulturális gazdaság ezen elemének figyelmen kívül hagyásával aligha lehetséges.

3) Hosszas előkészítés után teljesült a filmszakma régi vágya, az Országgyűlés megalkotta a mozgóképről szóló 2004. évi II. törvényt, amely számos szakmai kérdés rendezése mellett rögzíti az államnak a magyar filmkultúrával kapcsolatos felelősségvállalását, annak mértékét, illetve mindezek garanciáit. Az állam által biztosított anyagi források elosztását a szakmai szervezetek által létrehozott testületekre bízta. E tekintetben félok, hogy bővítetten újratermelődik a mozinak az 1990-es évektől már tapasztalható hátránya. Bekövetkezhet, hogy a közeljövőben lesz prosperáló, nemzetközi viszonylatban is értéket és a közízlést egyaránt kiszolgáló produkciókra képes magyar filmgyártás, ha ez valóban csak anyagiak kérdése, de nem biztos, hogy lesz megfelelő mozhálózat, amely a filmeket a nézőkhöz egyenlő eséllyel közvetíti.

Előzmények, a mozi pozícióvesztése

Felmérések egyértelműen mutatják, hogy egy átlagos magyar állampolgár szabad idejének tetemes részét mozgókép „fogyasztása” tölti ki. Az egyéni információ-, illetve ismeretszerzés, a kulturált időtöltés vagy a könnyed tartalmatlan szórakozás iránti igények nagyrészt a mozgókép által elégítetnek ki. A mozgókép-közvetítő rendszerek (mozi, televízió, videó) közül az időráfordítást illetően a televízió – már széles körű elterjedésének időszakára is – jelentős mértékben megelőzte a klasszikus formát, a mozit.

A moziba járási gyakoriságban a legkiugróbb, 14 alkalom/év/fő értéket mutató esztendőben, 1960-ban (Trócsányi-Tóth 2002) e médium szolgáltatásának egy napra vetített átlagos fogyasztása mindössze 4,6 perc volt. Bár egzakt mérések nem támasztják alá, a tv-nézés ugyanezen átlagértéke – 104 ezer előfizetőt, heti 22 óras műsoridőt, a televíziózásban kialakult társadalmi szokásokat véve alapul – magasabb lehetett. Az 1980-as évek elejére, amikor a tv-előfizetések száma már a 3 milliót,

a heti adásidő a 80 órát meghaladta, az egy lakosra jutó éves mozi látogatás 5,6–6,7 alkalom/fő/évre (Trócsányi–Tóth 2002), kb. napi 2 perc körüli ráfordítással egyenértékű elfoglaltságra csökkent, a televízió egyeduralma már nyilvánvalóvá vált. Az 1990-es években egy átlagos magyar állampolgár már napi 2,5 órát töltött a televízió előtt (Zelenay–Oszlányi 1989). Napjainkra ez az érték az AGB Hungary mérése alapján 4 óra 16 percre nőtt. Az éves mozilátogatás pedig 1,4 alkalom/fő/évre csökkent, melynek időben kifejezett egyenértéke alig haladja meg a napi egyharmad percet (<http://www.agb.hu>).

A mozi végleges, az előbbieken vázolt pozícióvesztésében szerepet játszott ugyan a televízió nyújtotta kínálat bővülése előbb a műsoridőben, később a fogható csatornák számában, a videózás, a DVD robbanásszerű elterjedése, zuhanórepülésének azonban ennél sokkal mélyebb és több oka volt (Trócsányi–Tóth 2002). Közülük döntő szerepet játszottak a következők:

- 1) a mozihálózat műszaki állapota és struktúrája,
- 2) az 1980-as évek társadalmi, gazdasági válsága, annak hatása a filmszakmában,
- 3) a filmszakma egyes szektorait leképező szervezetek érdekartikuláló képességében kialakult és állandósult egyenlőtlenség,
- 4) a mozihálózat változásaival, alakulásával kapcsolatban az 1990-es évek első harmadától tapasztalható érdektelenség a kulturális tárca részéről.

1) A magyar mozik túlnyomó többsége a legkülönbözőbb létesítményekből műszaki, technikai, esztétikai kompromisszumok árán átalakított helyszíneken működött. A vetítéstechnikai eszközök kivételével elenyésző hányaduk volt az üzemeltetés céljára létesített állami (megyei tanácsi) vállalat tulajdonában. A mozik túlnyomó többsége az alacsony színvonalat képviselő 16 mm-es technikával rendelkezett (1. táblázat). A hálózat fejlesztésére, technikai modernizációjára – a működtető vállalatok gazdálkodásának kényszerpályái, illetve központi akarat hiányában – anyagi eszközöket alig-alig fordítottak.

1. TÁBLÁZAT

A magyar mozihálózat jellemző mutatói
(Some Indicators of the Hungarian Movie Network)

Év	Mozik száma	Ebből		
		35 mm-es	16 mm-es	Vándor
1960	4558	733	3791	34
1970	3879	1040	2776	63
1980	3624	1140	2391	93
1990	1963	963	927	73

Forrás: MKM.

2) A megyei moziüzemi vállalatok az 1980-as évek derekára már nyilvánvalóvá vált gazdasági válságig – mely az állami kiadások teljes revízióját kényszerítette ki – központi költségvetés függőségük ellenére több szempontból erős pozícióban voltak. A mozihálózat 96%-át közvetlenül működtették, a filmszakmai állami támogatás (fogyasztói árkiegészítés) mintegy 70%-ának voltak a címzettjei. A szakmai és a gazdasági szabályozóknak azonban mind a bevételi, mind a kiadási oldalon voltak olyan elemei, amelyek ellenérdekűvé tették, vagy megakadályozták a vállalatokat egy innovációt megalapozó gazdálkodási stratégia kialakításában, megvalósításában. E körbe tartozott a bérszabályozás, a mozijegyek hatósági árképzése, a filmkölcsonzési díjak központi megállapítása, a fejlesztési alap képzésének módja, a beruházási megszorítások, a műsorpolitikai előírások.

A hatalom kivonulása e kulturális szférából 1990-re a megyei moziüzemi vállalatok erős pozíciójának megrendülését eredményezte (Trócsányi–Tóth 2002). A gazdasági környezet változásaira, az állami támogatás, illetve a nézőszám lényeges csökkenésére, a filmforgalmazás pluralizálódására, a piacosodásra a vállalatok jobbra kényszerű mennyiségi strukturális változásokkal reagáltak, konstruktív, innovatív alkalmazkodásra (pl. Budapest Film) elvéve akadt példa. Amikor már a gazdasági szabályozók nagyobb mozgásteret biztosítottak volna, a vállalatok nyereségtermelő képessége szinte a nullára csökkent, egyes vállalatok veszteségesek lettek, így új, egyedi stratégiák megfogalmazásának, megalapozásának már gazdasági oldalról nem volt realitása. Visszafordíthatatlanul felgyorsult a vállalati tulajdonelemek felélése, a mozihálózat, a moziüzemi vállalatok leépülése. Ezt a folyamatot felerősítette az állami tulajdon önkormányzati tulajdonba adását előkészítő, elhúzódo jogalkotási és végrehajtási folyamat által gerjesztett bizonytalanság.

3) Az 1980–90-es évek fordulóján a filmszakma egészében tapasztalható átrendeződés, az új érdekartikuláló szakmai szervezetek kialakulásának folyamata tovább rontotta a mozi-üzemeltetés pozícióit. A politika, az állam és a szakma közötti új típusú, az öngazgatás megvalósítását célzó társadalmi párbeszédben érdekérvényesítő képessége a perifériára szorult. A kialakított új támogatási rendszer elosztási mechanizmusában a mozi-üzemeltetés a megújuláshoz sem szellemi inspirációt, sem említésre méltó anyagi támogatást nem kapott (2. táblázat).

2. TÁBLÁZAT
A mozi-üzemeltetés állami támogatása
(State Subvention of the Movie Operation)

A támogatás folyósítója	Millió Ft/év							
	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Művelődési Minisztérium	594	514	480	341	172	–	–	–
Magyar Mozgókép Alapítvány	–	–	–	–	–	15	40	15

Forrás: MKM, MMA.

4) A magyarországi mozihálózat jelenlegi állapotának kialakulásához az utolsó lökést a szórakoztató központokat is magában foglaló bevásárlóközpont építési láz adta meg. E – sem városépítészeti, városfejlesztési, sem filmszakmai szempontból végig nem gondolt, megfelelően nem kezelt – folyamat eredményeként már nem csak kevésbé profitábilis mozik szűntek meg. A bevásárlóközpontokban, a 'plaza'-kban megtettesülő, divat kínálta lehetőségek miatt az üzemeltetők mind a fővárosban, mind a megyei jogú városokban neves, nem egyszer építészeti értéket is képviselő mozik működtetéséről voltak kénytelenek lemondani (pl. Átrium mozi Budapesten).

A mozi az ezredfordulón

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma 2002. évi statisztikája 286 működő mozi (bennük 498 vetítőterem) létéről tanúskodik (<http://istar.nkom.hu>). A vizsgált időszakban Budapest, illetve a megyei jogú városok mellett a városok 51,5%-ában (118), a községek 2,9%-ában (84) volt mozi. A játszóhelyek tizede a fővárosban koncentrálódik, közel ötöde a megyei jogú városokban, több mint 40%-a az egyéb városokban, 29,4%-uk pedig községekben működik (3. táblázat).

3. TÁBLÁZAT

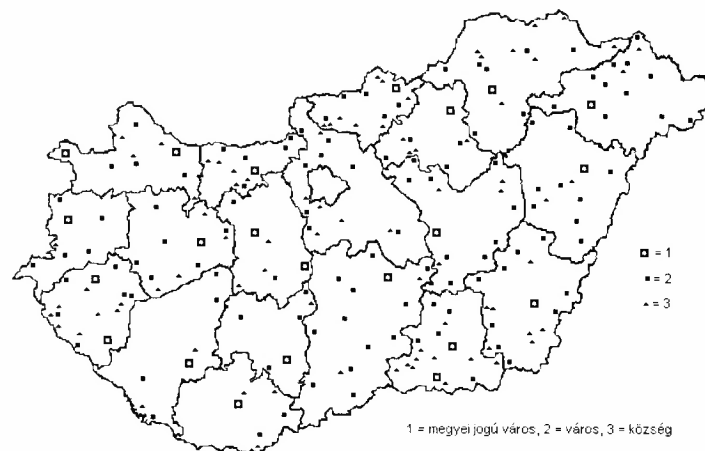
*A működő mozik megoszlása településtípusok szerint 2002-ben
(The Distribution of Operating Movies by Settlement Types in 2002)*

A település típusa	A működő mozik		A vetítőterem	
	száma	%-a	száma	%-a
Főváros	28	9,8	132	26,5
M. jogú város	53	18,5	158	31,7
Város	121	42,3	124	24,9
Község	84	29,4	84	16,9
<i>Összesen</i>	<i>286</i>	<i>100</i>	<i>498</i>	<i>100</i>

Forrás: <http://istar.nkom.hu> alapján saját számítás.

A hálózat területi eloszlása meglehetősen egyenetlen (1. ábra), sűrűsödésekkel és összefüggő hiányos területekkel egyaránt tarkított.

1. ÁBRA
Mozival ellátott települések 2002-ben
(Settlements with Movie in 2002)

Forrás: Saját szerkesztés.

Szám szerint a legkevesebb mozi (6) és terem (7) Tolna megyében működött, a legtöbb a fővárosban, Borsod-Abaúj-Zemplén (19 mozi 33 teremmel), illetve Csongrád megyében (19 mozi 29 teremmel) (4. táblázat).

4. TÁBLÁZAT
A működő mozik száma megyénként, 2002-ben
(The Number of Operating Movies by Counties in 2002)

Megye	Mozi	Terem	Megye	Mozi	Terem
Baranya	10	19	Komárom-E.	12	12
Bács-Kiskun	16	21	Nógrád	15	18
Békés	19	23	Pest	14	15
Borsod-Abaúj-Z.	19	33	Somogy	9	12
Csongrád	19	29	Szabolcs-Sz-B.	15	20
Fejér	8	18	Tolna	6	7
Győr-Moson-Sopron	16	32	Vas	10	14
Hajdú-Bihar	17	27	Veszprém	11	12
Heves	10	11	Zala	17	25
Jász-N-Szolnok	15	18			

Forrás: <http://istar.nkom.hu> alapján saját szerkesztés.

A működő mozik elhelyezkedésének térszerkezetét részleteiben vizsgálva szinte valamennyi megyében több-kevesebb összefüggő ellátatlan terület rajzolódik ki.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a mozihálózat az északi, északnyugati részeken sűrűsödik, a megyehatár és a Záhony – Vásárosnamény – Nagykálló – Tiszavasvári négyszögben. E területen kívül, mely a megye közel kétharmadát teszi ki, mindössze két város, Nagyecsed és Csenger rendelkezik a kulturális infrastruktúra ezen elemével.

Somogy megye 245 településéből (1 megyei jogú város, 12 város, 232 község) mindössze a megyeszékhelyen, négy városban és két községben van rendszeres filmvetítés. E települések Nagyatád kivételével a megye keleti és déli határa mentén találhatók, melynek következtében a megye szinte teljes egésze mozihiánnyal jellemezhető.

Hasonló a helyzet Tolnában, ahol a megye középső és nyugati részének teljes intézményhiányát a Tamási városban működő mozi töri meg csupán.

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a valamikor prosperáló borsodi iparvidéken, illetve Abaújban Encs környékén tapasztalható a mozi-ellátottságban némi sűrűsödés. A megye területének nagyobb részén néhány, a megyehatáron lévő, egymástól meglehetősen távolságban lévő települést kivéve nem működik filmszínház.

Az ellátott településeket tekintve Baranyában a megye területének még 10%-át sem fedi le a mozihálózat. A Hosszúhetény – Pécs – Villány – Beremend vonaltól nyugatra egyáltalán, keletre pedig Mohács és Véménd kivételével egyetlen településen sincs mozi.

Fejér megyében a játszóhelyek a Mór – Székesfehérvár – Sárbogárd tengely mentén helyezkednek el. Ettől keletre és nyugatra mindössze egy-egy település (Lajoskomárom és Dunaújváros) rendelkezik mozival.

Hevesben a megye területének a közel 2/5-ét kitevő középső rész ellátatlan terület.

Az 50%-ot meghaladó ellátottsággal bíró Győr-Moson-Sopron megyében a 85-ös főúttól délre eső rész, Heves és Jász-Nagykun-Szolnok megye középső része, Bács-Kiskun megyében egy ÉK–DNy irányú tengely mentén van összefüggő intézményhiányos rész.

Kisebb térszerveződési egységben vizsgálva a mozihálózatot az derül ki, hogy 2002-ben 26 olyan kistérség volt hazánkban, ahol egyetlen mozi sem működött (3. ábra).

Kiindulva abból, hogy a kultúra – főleg az ún. magas kultúra, az intézményekbe szerveződött kultúra – kialakulása óta elsősorban városi jellegű (Enyedi 2002), nem érdektelen a magyarországi mozihálózat változásai és az urbanizációs folyamatok közötti kapcsolat jellegének vizsgálata.

3. ÁBRA
Mozi nélküli kistérségek 2002-ben
(The Micro Regions without Movie in 2002)

Az érintett kistérségek megyék szerinti sorrendben: Pécsvarad, Sárd, Sellye, Szigetvár, Edelény, Széksző, Bicske, Gárdony, Balmaizváros, Pétervárad, Törökzenitűdős, Kisbér, Aszód, Dabas, Dunakeszi, Monor, Nagykáta, Csurgó, Fonyód, Lengyelkő, Marcali, Nyírbátor, Dombóvár, Célióműk, Csepreg, Balatonalmádi

Forrás: Saját szerkesztés.

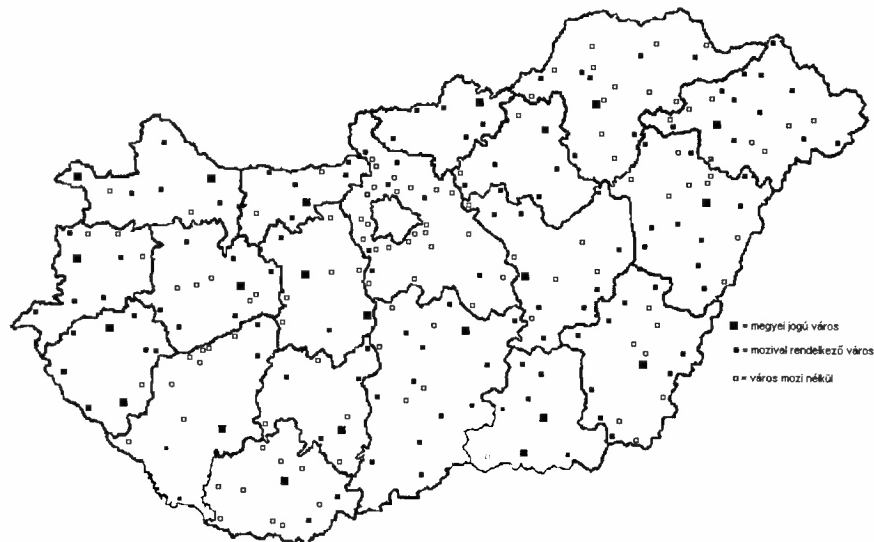
Az 1970-es évek derekáig a mozi az urbanizáció szempontjából irreleváns tényező volt. Ezen időszakban ugyanis valamennyi városban, a községeknek pedig több mint 90%-ában (1965-ben 95,7%-ában!) működött mozi. Feltehetően ezzel is magyarázható, hogy az 1974-ben a várossá nyilvánítás kritériumairól hozott határozatban a mozi nem szerepelt. Valószínű hasonló megfontolásból nem került be az ÉVM által 1983-ban kiadott irányelvekbe sem, mert ekkor még a mozival ellátott községek aránya 77% volt. Az 1976-tól tapasztalható, a városokat nem érintő csökkenés eredményeként az ellátott falvak aránya 1990-re 50% alá süllyedt.

Az urbanizáció rendszerváltás utáni szakaszában a hálózat további rohamos zsugorodása ellenére a mozi a középfokú funkciókat ellátó intézmények körébe sorolta az urbanisztika tudománya. Abba az intézményi körbe, melynek révén érvényesül a városok központi szerepköre (Kőszegfalvi 1997). Azon két egymással ellentétes irányú társadalmi változás, melynek egyik iránya a mozik számának fogyásában, a másik a várossá nyilvánítások felgyorsulásában öltött testet, az ezredfordulóra azt eredményezte, hogy korrelatív kapcsolat a megyék urbanizációs foka és a mozival való ellátottsága között nem mutatható ki sem a városodottság, sem a városiasodottság kritériumrendszer szerinti megközelítésben. Mindössze hat megyében – Csongrád, Győr-Moson-Sopron, Heves, Komárom-Esztergom, Nógrád és Zala megyében – van mozi a városok többségében.

Összességében a magyar városok 48,5%-ában, 111 helyütt nem működött 2002-ben filmszínház (4. ábra). Többségük, 64 település (57,7%) 1990 után nyerte el jelenlegi közigazgatási státuszát. Közülük húszban már a várossá minősítés pillanatában sem volt mozi.

4. ÁBRA

Működő mozival nem rendelkező városok térbeli elhelyezkedése
(The Location of Towns without Operating Movie)

Forrás: Saját szerkesztés.

A jelenség mindenképpen kapcsolatba hozható az 1990-es évekre jellemző magyarországi urbanizációs politikával, melyben a városodás kapta a nagyobb hangsúlyt a falusias jellegű nagyobb települések várossá minősítésével. Eredménye, hogy egy sor bizonytalan anyagi helyzetű, a központi költségvetésből speciális működési támogatásra szoruló, úgynevezett „önhikis” (önhibáján kívül hátrányos helyzetbe került) helység is a városok közé emelkedett. Így következhetett be, hogy 2002-ben a városok 38%-a tartozott e kategóriába, s ezek egyharmada új város volt. A folyamat okszerű következménye, hogy az ezredfordulóra e településtípus 84,9%-a tartozott a 30 ezer lakos alatti kisváros kategóriába. Jelentős részük ma is inkább falusias település, fejlődő, de érezhetően infrastrukturális hiányokkal küszködik, s híján van egyik-másik középfokú funkciókat ellátó közösségi intézménynek is. A mozival nem rendelkező városok közül 34-ben középiskola sem működik.

A stállumot régebben viselőik között egykor prosperáló ipari központ (Komló), jelentős történelmi múlttal, kulturális tradíciókkal rendelkező település (Balmazújváros, Békés, Dombóvár, Hajdúböszörmény, Mátészalka, Nagykőrös, Nyírbátor, Sátoraljaújhely, Törökszentmiklós) egyaránt megtalálható.

Nem mutatható ki korrelációs kapcsolat egy-egy térség gazdasági fejlettsége és mozi-ellátottsága között. A demográfiai, foglalkozási, foglalkoztatási, gazdasági, infrastrukturális ellátottsági jellemzőkből képzett komplex mutató alapján a 91/2001. (VI. 15.) Korm. rendelet Magyarország 150 statisztikai kistérségéből 91-et az Európai Unióhoz történő csatlakozásunkig tartósan, hatot pedig ideiglenesen társadalmi-gazdasági szempontból elmaradottnak minősített, és a területfejlesztés kedvezményezett térségei körébe sorolt be. E térségekben van viszont a mozival rendelkező települések közel kétharmada (64,7%) annak ellenére, hogy a mozit nélküli kistérségek többsége is ide soroltatott, s itt működik a mozik közel fele (47,9%). Ezt támasztja alá az egy főre jutó bruttó hazai össztermék és a mozi-ellátottság megyénkénti összevetése is. A legjobban ellátott Csongrád megye – az 1999-es adatok alapján – ugyanúgy a közepes GDP termelő-képességű megyék közé tartozott, mint a legalacsonyabb mutatóval rendelkező Pest megye. Az egy főre jutó GDP tekintetében a rangsort vezető megyék közül Vas és Győr-Moson-Sopron a jobban, Fejér pedig az országos átlag alatti, gyengén közepes ellátottságú területek közé tartozott.

Az országosan tapasztalható területi egyenlőtlenségek érzékelhetők Budapesten az egyes kerületek között is. A főváros 27 mozijából 8 van Budán, 19 Pesten. A budai kerületek közül egyben (XI. kerület), a pestiek közül viszont kilencben (IV., X., XIV., XVI., XVII., XVIII., XIX., XX., XXIII. kerület) nem működik mozi. A legnagyobb koncentráció a XIII. (4 mozi), a VI., VII., VIII. kerületben (3-3 mozi) érzékelhető.

A modern, hat vetítőteremnél nagyobb, ún. multiplexek többsége – melyek közül egy kivételével (Corvin) valamennyi bevásárlóközpont részeként létesült – a főváros belső magjában (VI., VIII., IX., XIII. kerület), illetve Budán (II., III., XII., XXII. kerület) található. Kivételt képez a Hollywood Multiplex Pólus a XV. és a Cinema City – Csepel Plaza a XXI. kerületben. A városbelső-től való távolsága miatt van különleges helyzetben a dél-budai Palace Campona a XXII. kerületben, a városhatár közvetlen közelében.

A fővárosi kerületet lokális igazgatási egységnek tekintve Budapest lakosságának 45,4%-a saját lakhelyén/kerületében mozi által nyújtott szolgáltatásból nem részesülhet. E szempontból a XVII., XVIII., XXIII. kerület lakosai alig vannak előnyösebb helyzetben, mint a főváros agglomerációjához tartozó, mozi nélküli településeké (pl. Gyál, Vecsés, Pécel, Kerepes, Dunaharaszti, Dunakeszi, Budaörs, Érd stb.). A közlekedési térkapcsolatok jellemzőiből fakadóan az előbbieknél pusztán percekben mérhető menetidőelőnyük van.

Következtetések

A magyar mozik területi elrendeződése meglehetősen nagy egyenlőtlenségeket mutat. Ez az egyenlőtlenség térségenként és településtípusonként, de ez utóbbiakon belül is egyaránt jól érzékelhető. A hálózat 1990-es években bekövetkezett erőteljes leépülésének következtében a mozi az ezredfordulóra elsősorban fővárosi és

megyei jogú városi, s csak korlátozott mértékben városi jelenséggé vált. Míg művelődési ház típusú intézmény, könyvtár valamennyi városban működik, a település-típus közel felében a mozi hiányzik a kulturális intézményrendszer palettájáról. Községekben a mozi ritkaságszámba megy.

Az ellátottság ezen szintje következtében a majd egy évszázadon át a legnépszerűbb tömegszórakoztatási eszköz szolgáltatásainak elérése az ország lakosságának 43,1%-ától jelentős többletráfordítást igényel idő és anyagi vonatkozásban egyaránt. E kettős többletteleher a moziba menetel szándékától is elfordíthatja a potenciális nézők tömegeit.

A mozi nyújtotta kulturált időöltés lehetősége tekintetében az ezredfordulóra az ország kettészakadt. Ez a kettészakadás nem csupán az urbánus és rurális térségek között áll fenn, hanem a városok között is. A hálózat működési jellemzői azonban magukban hordják a további zsugorodás veszélyét. A vizsgált időszakban a működő mozik negyedében (71 játszóhelyen) heti egy előadást sem tartottak. Közöttük 20 városi intézmény volt. A szaktárca honlapján elérhető ágazati statisztikák adatai 2001. és 2002. év viszonylatában 400 ezret meghaladó, 2003-ra újabb 1 737 ezres nézőszám csökkenésről tanúskodnak.

A mozihálózat területi jellegzetességei kétségessé teszik a Nemzeti Alaptanterv szeptemberben kötelezően bevezetendő mozgókép és médiaismeret pedagógiai feladatrendszerének maradéktalan teljesíthetőségét a közoktatási intézményhálózat el nem hanyagolható hányadában. Száz középiskola (gimnázium és szakközépiskola, közöttük 77 városi), 88 szakiskola tanulói számára a mozi nyújtotta élmény iskolájuk székhelyén nem biztosítható. A hivatkozott pedagógiai dokumentum azonban e képzési-nevelési területen már a 7–8. évfolyam számára is fogalmaz meg feladatokat. Az érintettek esetében – a színházhoz hasonlóan – a mozi legfeljebb osztálykirándulás célprogramja lehet. Az, hogy a közösségi befogadói élmény divatos, populáris színtereire (diszkó, popkoncert) leszűkülő szocializáció milyen egyéb magatartási torzulásokhoz és hiányokhoz vezet, külön kutatást érdemelne. E hiányokról a rendszeres mozilátogató pusztán empirikus úton is meggyőződhet. Erről tanúskodik a széktámlára feltett láb, a rágógumi az ülések kárpitján, a szőnyegpadlón, a temérdek szemét egy-egy előadás után, a mobiltelefonok koncertje előadás közben stb. Ugyanakkor a pusztán a televíziózáson és a videózáson alapuló globális, illetve individuális befogadásra szocializálódott személyiség társadalmilag kívánatos kiegyensúlyozott voltáról is aligha beszélhetünk. Nem lehet közömbös, hogy hazánk lakosságának mekkora hányada számára s milyen áron érhető el a kultúráközvetítés e rangos, napjainkra devalválódott eleme.

A helyzet megváltoztatására tett 2003. évi kormányzati erőfeszítések eredményességéről leghamarabb 2005-ben alakítható ki valós kép. Az azonban ma is látható, hogy az art mozik fejlesztésére, az európai és az értéfilmek forgalmazására, bemutatására kiírt – egyébként kiemelkedő jelentőségű – pályázatok elsősorban a jól működő mozik pozícióit javítják, a leszakadóban lévő vagy leszakadt területek mozijainak semmiféle lehetőséget nem kínál.

Az elmúlt másfél évtized nyilvánvalóvá tette, hogy piaci körülmények között, ad hoc jellegű ágazati piacorrekción technikákkal a mozi – mint kulturális értékközvetítő intézmény – sorsa megpecsételődött. Amennyiben a magyarországi urbanizációs folyamatok kívánatos iránya az eddigi mennyiségi növekedésből (a városodástól) a minőségi fejlesztés (a városiasodás) irányába vált, s a társadalompolitikai döntéshozók szemében a mozi valóban a középfokú közösségi intézmények körébe sorolandó, elengedhetetlen, hogy a településfejlesztési, településüzemeltetési gondolkodás centrumába kerüljön. Ez azonban a napjainkban egyre gyakrabban emlegetett holisztikus látásmódot, a szakma-, a finanszírozás- és a településpolitika nagyfokú koordinációját követeli meg. Csak ebben az esetben nem fenyeget annak a réme, hogy lesz prosperáló, nemzetközi viszonylatban is értéket és a közízlést egyaránt kiszolgáló produkciókra képes magyar filmgyártás, de nem lesz megfelelő mozhálózat, amely azokat a nézőkhöz megközelítőleg azonos eséllyel közvetíti.

Jegyzet

- ¹ Ami az „egyetlen autentikus közvetítő” minősítést illeti, jelen tanulmány keretei nem alkalmasak annak, a szerző által is vallott, egyesek által vitatott tézisnek a bővebb kifejtésére, hogy műfaji szempontból a televíziós látvány dramaturgiája és formanyelve lényeges elemekben különbözik a klasszikus filmétől. Mivel a mozifilm alkotói – rendező, operatőr – a tervezett látványt több négyzetméteres felületre álmodják meg, annak bármilyen méretű képernyőre zsugorított változata sem műélvezeti, sem kommunikációs szempontból nem adhatja vissza adekvát módon az eredeti értékeket, illetve szándékot.

Irodalom

- Enyedi Gy. (2002) A városok kulturális gazdasága. – *Földrajzi Értesítő*. 1–2. 9–29. o.
Köszegfalvi Gy. (1997) *Urbanisztika. Urbanizáció – Városfejlődés*. JPT TTK Általános Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszék, Pécs.
Trócsányi A.–Tóth J. (2002) *A magyarság kulturális földrajza II*. Pro Pannonia Kiadó, Pécs.
Valkó E. (1990) *Szakértői becslés a magyar lakosság filmfogyasztásáról (MTV, műhold, kábel, video)*. Magyar Közvéleménykutató Intézet, Budapest.
Zelenay A.–Oszlányi M. (1989) *Kik? Miből? Mennyit? A magyar tv nézettsége 1989 első negyedében*. Tanulmányok, beszámolók, jelentések. MKI, Budapest.
<http://istar.nkom.hu/kiadvany>
http://www.agb.hu/magyar/statisztikak/eves/negyedeves_atv_01_04.htm